

УДК 341.231.12:261.6

A.A. Radzivil

SYSTEMATIZATION OF HISTORICAL LAW FOR STRATEGIC MANAGEMENT AND LEGAL POLICY PURPOSES

O.A. Radzivil

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права
ВНЗ «Національна академія управління»*

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНІВ ІСТОРИЧНОЇ ДИНАМІКИ ДЛЯ ЦІЛЕЙ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. Мірою усвідомлення причин і природи соціальних конфліктів, в політичній і правовій культурі зростає розуміння переваг перед їх силовим вирішенням – культурно-правових засобів профілактичного оздоровлення суспільних відносин різного рівня. Втілені, зокрема, у понятті «соціальна інженерія», такі засоби вже ефективно діють на рівні національних стратегій у зрілих суспільствах, де над клановими й корпоративними інтересами в масовій свідомості стабільно домінують громадянські чесноти й верховенство права. Але сучасне завершення глобального протистояння ідеалів і принципів громадянського суспільства – тисячолітнім станово-клановим традиціям, продукуючи постійні виклики миру й міжнародній безпеці, актуалізує зміцнення на міжнародному рівні солідарності всіх людей доброї волі. Засоби «соціальної інженерії», маючи предметом свого санаційного впливу трансмасштабну природу соціальних конфліктів та історично різнотривалі причини, що їх породжують, потребують координації на міжнародному рівні, наукового й організаційного забезпечення стандартами, домовленостями й інституціями міжнародного права. Філософсько-методологічно основою цієї «міжнародної практичної соціології» – має стати історико-правова концепція людства, побудована на ґрунті найбільш загальних закономірностей історичної динаміки, які можна буде алгоритмізувати для розробки тактик і стратегій соціального розвитку та культурної й правової політики держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Продовжуючи власні дослідження з систематизації й узгодження закономірностей еволюційної й історичної динаміки, автор спирається на ідеї Г.В.Ф.Гегеля, О. Шпенглера, П. Сорокіна, А. Тойнбі, У. Мак-Ніла, Л. М. Гумільова, Дж. Г. Бермана, Д. Р. Келлі, М. ван Хука та ін., корелюючи їхні концепції з моделями в царині динаміки складних систем, відомих з робіт П. Кюрі, Р. Тома, Г. Хагена, І. Пригожина,

А. В. Шубнікова та інших авторів – в таких метанаукових галузях, як теорія симетрії, синергетика, теорія катастроф, топологія тощо.

Метою статті є систематизація й узгодження основних тенденцій та закономірностей історичної (соціальної і культурної) динаміки – для їх використання в якості основи для різноперіодичних соціальних прогнозів і програм духовно-інтелектуального й соціально-економічного розвитку громад і суспільств різних масштабів і форм організації.

Основні результати дослідження. Через колективний суб'єктивізм (етнічного, корпоративного, конфесійного, регіонально-цивілізаційного та інших рівнів), що невідворотно впливає на історичні свідчення, тлумачення та мотиви, – історична наука й донині не має загальної парадигми – «історико-правової концепції людства», яка б системно охопила всі знання про людину й суспільство – від появи й розселення виду *Homo sapiens sapiens*, як носія фундаментальних принципів суспільно-правової організації – до сучасного ідеалу міжнародного співтовариства народів [1, с.17]. Попри досягнення суспільних наук, історичні факти та уявлення в різних історико-культурних традиціях залишаються несистематизованими й неузгодженими, а сама історія – далекою від вимог, яким мають задовольняти наукові знання. Натомість, можливості глобального інформаційного суспільства, сучасні інтеграційні тенденції в науці й філософії, методи машинної обробки паралельних сценаріїв реальних історичних процесів на основі варіативної інтерпретації фрагментарних документальних свідчень, артефактів та міфологізованих версій історії – на порядки збільшують адекватність кореляції й зближення різних історико-культурних традицій, при умові їх прийняття не як догматичних «символів віри», а як складових спільного історичного досвіду людства, набутих в різні епохи різними народами й цивілізаціями. Результатом цієї роботи, має стати історико-правова концепція людства – узгоджена система уявлень про трансісторичні тенденції формування й розвитку світогляду, принципів самоорганізації суспільств та інституціалізації суспільних відносин.

В історії права вже, загалом, усвідомлено, що поступ є лише одним із аспектів соціальної й культурної динаміки, який, з одного боку, ускладнюється різномасштабними ритмами-флуктуаціями, тобто змінами на протилежну – спрямованості векторів історичних домінант, з іншого боку, лишаючись підпорядкованим певним константам, що діють впродовж всієї історії людства, або ж визначають особливості окремих її ер і епох [2, с. 238]. Зокрема, поступальну характеристику історії людства демонструють такі генеральні тенденції, як прогрес науки й технологій, глобальні інтеграційні процеси, рух до гуманізації й раціональної організації суспільств, з метою формування «дружнього» для розвитку особистості соціокультурного середовища. Приклади різномасштабних флуктуацій соціальної й культурної динаміки детально досліджені П. Сорокінім [3, с. 97-100]. Зокрема, динаміку розвитку європейської правової традиції (починаючи з «доантичної» Греції) дослідник охарактеризував через, приблизно, п'ятисотлітні флуктуації «типу культури» [3, с.852]. «Тип культури» П. Сорокіна охоплює комплекс взаємопов'язаних показників, об'єднаних у понятті «стиль» та втілених у таких феноменах, як мистецтво, світоглядні

системи, методи отримання, систематизації й трансляції знань, панівні політичні й правові доктрини, домінантні типи ментальності індивідів, тощо [3, с.77-80]: ці показники, в перехідний час змінюються взаємоузгоджено й в комплексно, а в межах «спокійного» періоду домінування того чи іншого типу культури – можуть втілювати константи відповідного типу й періоду. Константи в історичній динаміці являють собою усталену тривалість фундаментальних «макрорівневих» показників соціального й культурного життя. Трансісторичними константами, крім психофізичної природи людини, як унікального біологічного виду, можна вважати: потребу людини в соціалізації, а людства – у багаторівневій структуризації; забезпеченість соціальної організації мовною та іншими видами комунікацій; здатність до усної й матеріальної культурної творчості; турботу про життєздатність і соціалізацію підростаючих поколінь. «Підпорядкованими» константами, що діють лише в межах певних історичних епох виступають: політична організація населення за територіальним принципом; станово-кланова і станово-корпоративна стратифікація суспільств; практика укладання парних шлюбів тощо.

Встановлені шляхом тривалих емпіричних спостережень, константи, флуктуації й поступ – являють собою найбільш загальні історичні тенденції, які в науці ще залишаються, по-перше, недостатньо узгодженими між собою, по-друге, не дослідженими на предмет глибинних, умовно «мікрорівневих», причин і механізми їх прояву в історії. Таким чином, крім координації трьох вищезначених вимірів історичного процесу, реальна його багатовимірність вимагає комплексного і взаємоузгодженого усвідомлення всіх складових його динаміки. Алгоритмізація параметрів і взаємозв'язків різних рівнів суспільних відносин, включаючи появу типових груп індивідів та динаміку їх співвідношення в окремі епохи чи в короткочасні перехідні періоди – все більше привертає увагу правознавців і соціологів, спонукаючи їх активно використовувати теоретичну базу, моделі та уявлення, вже апробовані в провідних галузях фундаментальних та природничих наук [4, с.242]. Одним із таких важливих запозичень для дослідження соціокультурних систем стали моделі підтримки самототожності (емерджентності) в біологічних системах, які, сприймаючись незмінними через «макрорівневі» якості-константи, на «мікрорівнях» залишаються суттєво мінливими (динамічними, відкритими, поліморфними, еволюціонуючими і т.п.) [5, с.68-69].

Так, за однією з найбільш популярних нині моделей, макрорівневу самототожність біологічних і соціальних систем забезпечує ансамбль мікрорівневих, умовно замкнених, циклічних процесів самовідтворення (аутопоезису) [6, с.15-17], наділених високим ступенем консервативності, гармонізованості та захищеності від впливів ззовні (гомеостазисом), досягнутим в ході тривалої їх «підгонки» в процесі, відповідно, біологічної еволюції та ранньої соціальної історії. Звичайно, реально біологічні й соціальні системи мають мультирівневу складність: «макро» й «мікро» масштаби тут виділяються умовно й відносно – як будь-яке співвідношення двох істотно віддалених один від одного рівнів впорядкованості, які можна кваліфікувати, відповідно, як «цілісність» та її «елементи». Зокрема, для соціокультурних систем, крім повсякденних, безза-

стерезно мікрорівневих, побутових циклів біологічного, господарського чи емоційно-енергетичного відтворення «рутинних» параметрів кожного індивідуального життя, важливе значення мають, умовно «мезорівневі», цикли «культурного самовідтворення» суспільства, що забезпечуються через виховання, навчання та інші форми соціалізації кожного з його наступних поколінь. Таким чином, видима, умовно «безперервна», тривалість у часі найбільш усталених рис культури етносу, нації чи регіональної цивілізації – забезпечується (через мімезис, мову, фольклор, звичаї, уявлення про «правду і кривду», про «людську» й «нелюдську» поведінку тощо) їх періодичним відтворенням і актуалізацією в кожному з наступних поколінь. Всі важливі риси культури конкретного суспільства в трансісторичному вимірі об'єднує поняття «тип культурного самовідтворення» [1, с.23-24], що характеризує суспільство як соціально-культурну цілісність, сприймаючись, передаючись і триваючи – як в інтуїтивній єдності «стилю», так і у вигляді формалізованих констант.

Циклічні процеси самовідтворення (аутопоезису) є лише одним з аспектів моделювання біологічних і соціокультурних систем, які часто описуються також як дисипативні, далекі від рівноваги, відкриті, мультирівневі, динамічні і т. п. [5, с.68]. Зокрема, характеристика системи як «далекої від рівноваги» означає, що її виокремлює з середовища комплекс внутрішніх високогармонійних зв'язків, міцніших за її зовнішні контакти з середовищем: при цьому сумарна енергетика внутрішніх зв'язків, зафіксована в структурній організації системи (наприклад, як «тип симетрії»), істотно перевищує енергетику її зв'язків з середовищем. «Дисипативна» означає, що система змушена здійснювати для самозбереження постійну роботу проти зростання в ній ентропії: інакше її внутрішня впорядкованість буде зруйнована, і система розсіється (піддається дисипації) в середовищі. Дисипативна система є відкритою й динамічною, її структура (закон співвідношення форм і рівнів організації) являє собою досить точно збалансований ансамбль потоків обміну ресурсу (енергії, інформації) з середовищем, де кожний потік знаходиться в «динамічній рівновазі» з середовищем та з іншими потоками: нестача, надлишок або ж будь-які якісні чи параметричні відхилення в потоках ресурсу, що живлять систему, призводять до зростання в ній ентропії, за чим може настати дисипація (розсіяння) системи в середовищі. Протидія системи руйнівним процесам буде тим ефективнішою, чим більше гармонізованих між собою структурних рівнів (потоків ресурсу, циклів самовідтворення) вона включатиме: саме рівномірний солідарний розподіл по всіх рівнях імпульсів від руйнівних впливів ззовні, зберігає (до певної критичної межі) цілісність системи. Отже відкрита дисипативна система, щоб стабільно тривати в часі, має бути «мультирівневою».

Таким чином, циклічні процеси аутопоезису та їхні модельні аналоги у вигляді усталених потоків відкритих мультирівневих дисипативних систем дають уявлення, принаймні, про загальні особливості зв'язків між умовними мікро- й макро- рівнями – у реальних, безкінечно мінливих та невичерпних у різноманітті, системах. При дослідженні соціокультурних процесів, знання особливостей прояву, впливу та співвідношення вищенаведених модельних чинників сприятиме адекватності реалізації морально-правових ідей та цін-

ностей в політиці та інших сферах дії соціальних інституцій. Зокрема, розуміння значення циклів самовідтворення для тривалості соціокультурних констант, дозволить ефективніше знаходити й нейтралізувати виклики, що загрожують їх системотворчій дії, чи підбирати засоби їх відновлення у формах, актуальних для сучасності, а моделі відкритих дисипативних мультирівневих систем видаються досить евристичними для досліджень динаміки взаємин зі своїм середовищем таких різнорівневих колективних суб'єктів соціального життя й історичного процесу, як рід, територіальна громада, корпорація, держава, регіональна цивілізація і все міжнародне співтовариство.

Переходячи, далі до флуктуацій в історичній динаміці, слід зазначити, що вони є продуктом емпіричних спостережень «зміни знаку», які, в залежності від аспектів дослідження, можуть символізувати зміну домінування «протилежностей» досить різної природи. Такими, наприклад, можуть бути опозиційні пари: відкритих-закритих (фрітрейдерських-автаркічних), ліберальних-авторитарних чи елітарних-егалітарних – настроїв в суспільстві, або відцентрових-доцентрових (диференційних-інтегративних), хвильових-корпускулярних, ідеалістичних-матеріалістичних доктрин у науці. Емпіричні спостереження флуктуацій в історії в різні епохи спонукають дослідників формалізувати їх ритміку для прогнозування [7, с.52-55]. Проте, різноманіття чинників, що впливають на соціальні процеси в їх довгоперіодичних коливаннях, проблемність оцінки інтенсивності впливу кожного з них та безліч інших джерел похибок – роблять такі дослідження придатними лише для виявлення вірогідних тенденцій. При цьому, очевидно, варто враховувати, виявлену П. Кюрі, загальну властивість суперпозиції різночастотних коливальних процесів, що реалізується при одночасному накладанні різномасштабних ритмів флуктуацій, з утворенням, в результаті, інтегрованої ритміки¹ [13, с.172]. Таким чином природа, принаймні деяких, емпірично виявлених історичних флуктуацій може виявитися суперпозицією цілого комплексу ритмічних змін – як природного, так і соціально-культурного походження. Як робочу гіпотезу, можна припустити, що тривалі, витримані за ритмом і амплітудою історичні флуктуації, скоріше за все, пов'язані з планетарною й космічною ритмікою, тоді як будь-яке протистояння соціокультурних систем, будучи, водночас, і взаємодією, досить швидко завершується, принаймні частково, синтезом – тобто не може бути джерелом тривалого чергування флуктуацій, оскільки ті, затухаючи, можуть зробити лише кілька (три або п'ять) повторів.

Протистояння двох опозиційних соціокультурних масивів виявляється, зазвичай, найбільш очевидним джерелом флуктуації. Системне дослідження флуктуацій соціальної й культурної динаміки, здійснене П. Сорокіним, стало продовженням давнього інтуїтивного усвідомлення людиною діалектичності буття, всюдисущої наявності протистояння і взаємодії суперечливих начал, втілених в чергуваннях періодів їх тимчасової переваги. Діалектичними можна вважати авестійську й даоську світоглядні традиції, які розглядають світ як арену боротьби протилежностей, з яких кожна, поперемінно, отримує

¹ Проявами суперпозиції є інтерференція хвильових характеристик в фізиці і муар.

перевагу, не порушуючи в своїх флуктуаціях загального їх балансу. Як раціоналістичний метод прийняття рішень, діалектика¹ отримала поширення, завдяки роботам Аристотеля, а в середньовічній Європі діалектичний метод став основою схоластичного триступеневого дослідження абстрактних категорій і юридичних фактів, що складався з: а) висловлювання певної тези б) наступної її критики опонентом (антитеза, або «заперечення» тези) і в) виведення остаточного висновку (синтез, або «заперечення заперечення») [9, с. 136]. Починаючи з робіт В. Ф. Г. Гегеля і, згодом, К. Маркса, в європейській науці діалектичне тлумачення застосовується до явищ реальної історії, пояснюючи їх як втілення у масштабних фактичних подіях – протистояння антагоністичних історичних тенденцій, рухомих конфліктом колективних інтересів: у Гегеля історичними антагоністами виступають окремі генерації народів, у Маркса – пари опозиційних (домінантних та підвладних) класів, характерні для певної суспільно-економічної формації [10, с.654-656]. У Мак-Ніл добре показав, що епоха, традиційно (й одностороннє) названа «епохою цивілізації» (від 5-4 тис. до н.е. – донині) – є, насправді, епохою діалектичного протистояння двох опозиційних начал, якими виступають варварство й цивілізація – як альтернативні принципи організації суспільних відносин в межах великих географічних регіонів [11, с.160-164]. Відповідно, «три покоління» регіональних цивілізацій, виділені, в межах загальної «епохи цивілізації» А.Тойнбі [12, с.82-85], втілюють великі флуктуації домінування одного з цих двох начал, а саме – зміни періодів «цивілізаторського» впливу «суспільств – будівничих регіональних цивілізацій» на періоди домінування «варварських рухів». Так, цивілізації «першого покоління» (4-2 тис до н.е.) було зруйновано (бл. XI-XII ст. до н.е.) рухом «народів моря» та інших варварських народів, але це були наслідки подій, що почалися з {XVIII ст. до н.е. – вторгненням в осередки цих цивілізацій індоєвропейських «колісничників бронзової доби» [11, с.180]. Їх нащадки, спільно з підпорядкованими народами, що їх частково асимілювали, утворили цивілізації «другого покоління», які, в свою чергу, були зруйновані у перше тисячоліття «нової ери» новими потужними варварськими рухами, об'єднаними світовими релігіями. З заспокоєнням цих рухів (з XII-XIV ст. нової ери) почався період стагнації сучасних цивілізацій «третього покоління» [13, с. 114-115]. Таким чином, історичні флуктуації втілюють періодичні зміни в домінуванні опозиційних (внутрішньо комплексних) соціокультурних масивів в континуумі їх тривалої взаємодії, і це втілення може бути різномасштабним: масштаби флуктуацій (умовний мікрорівень) обумовлені масштабами масивів самих опозиційних начал на «макрорівні». Як вже було зазначено, флуктуації, можуть мати різну природу, в залежності від того, які аспекти досліджуються, проте, найбільш глибокою причиною флуктуацій – як у природі, так і в суспільстві – є, очевидно, чергування процесів диференціації й синтезу (або «відцентрових» і «доцентрових» процесів), причому, таке чергування має трансісторичний,

¹ Діалектика (від грецьк. *Διαλεκτική*) – мистецтво діалогу, узгодження протилежних суджень.

трансгеографічний і мультимасштабний характер – тобто відбувається не лише в часі, але і в просторі та по рівнях складності.

Переходячи до поступального виміру історичної динаміки, не можна обійти увагою одне з ключових його явищ, визначене поняттям «точка біфуркації». Біфуркація являє собою першу фазу, охарактеризованого нижче, тристадійного «акту соціогенезу» [14, с.21-22] і являє собою спонтанну поляризацію й подальше розщеплення первинно єдиної соціокультурної системи на дві складові. Як і поняття «матеріальна точка», «точка біфуркації» є абстракцією, що, в залежності від масштабів самої «розщепленої» системи (умовно макрорівня), може втілювати локалізації різного просторово-часового виміру (умовно мікрорівня), в межах яких відбувається перехід системи з цілісного у «біполярний стан: головне що, в порівнянні з відносно спокійним протіканням процесів за межами «точки біфуркації», в її межах таке протікання на порядки ущільнюються, тому часто визначається як революційне. Дійсно, в «точці біфуркації» відбувається прискорене «співздійснення» найрізноманітніших подій, часто досить неспоріднених і різної історичної тривалості, за яким настає власне біфуркація – спонтанне (у вигляді «кооперативного ефекту») виокремлення «дочірньої» системи з «материнської» системи-середовища. Прикладами «точок біфуркації» в біології можуть бути процеси поділу клітини або утворення, на основі однієї з ізолюваних популяцій, нового біологічного виду. В соціальній історії біфуркація часто супроводжується антагоністичним протистоянням «материнської» й «дочірньої» спільнот. Прикладів «не антагоністичного» поділу відносно мало: такими можна вважати розщеплення первісних родів на «материнський» і «дочірній» або заснування полісом-метрополією – полісукolonії. В «постнеолітичній» історії такий поділ, найчастіше, виявляється конфліктним і супроводжується запеклим протистоянням з політичних і (чи) релігійних мотивів: так сталося між Бхаратами-Куру і Бхаратами-Пандавами, ворожнеча яких в епосі «Махабхарата» виступає динамічним тлом для викладенням морально-правових основ брахманізму. На релігійній основі відбувся розкол давньоарійського суспільства на аріїв-«девоприхильників» і аріїв-«асуруприхильників», а також православної й католицької церков, та мусульман-сунітів і мусульман-шіїтів. Етно-політичні причини мали розділення – після смерті царя Соломона – Ізраїлю та Іудеї, а після падіння Київської Русі – «Руси Литовської» і «Руси Московської». Отже, як загальна тенденція, в процесі революції-біфуркації єдиний соціальний масив (будь-то окремий рід, народ, суперетнос, регіональна цивілізація чи все людство) – «поляризується» на два опозиційні блоки, які, зазвичай, співвідносяться один з одним як «революційний» і «консервативний», або як «дочірній» і «материнський». Коли, завдяки кооперативному ефекту (синергізму), більш солідарне (революційне, «дочірнє») відгалуження спонтанно відокремлюється від «материнського», відбувається «вивільнення енергії», зв'язаної до цього старими суспільними відносинами, яка швидко реалізує в значимих соціальних зрушеннях, закладаючи основи історичного поступу, проте, як буде показано далі, незворотне закріплення історичних новацій відбувається за межами стану біфуркації – на третій стадії (синтезу) «акту соціогенезу».

Історичний поступ людства часто моделюється у вигляді зростання й розгалуження «древа», де кожна нова (дочірня) гілка відділяється в «точці біфуркації» від материнської гілки вищого порядку. Така модель характеризує історію людства як «поступ-ускладнення», де «дочірні гілки» продовжують підтримувати фізичний зв'язок і живлення – як безпосередньою з «материнською», так, через неї, – і з «праматеринськими» гілками все більш високих порядків, а через них – зі «стовбуром» і «корінням». Отже, в своєму зростанні й розгалуженні «дерево людства» зберігає глибинні зв'язки всіх рівнів своїх відгалужень. Характерне для останніх тисячоліть панування агресивних ідеологій, масове забуття такого зв'язку – триває, в масштабах всієї історії, «лише мить» і не означає його остаточного розриву, хоча ігнорування генетичної пам'яті офіційним «безпам'ятством», не врахування її важливості в процесі соціалізації підростаючих поколінь – породжує хронічний психологічний конфлікт особи з панівною ідеологією, якщо остання негармонійна цій пам'яті. «Дерево людства» моделює історичний процес як багаторівневу послідовність-розгалуженість-ієрархію констант різного часу появи (й тривалості) та різного «рангу»: чим давніше константа, тим вищий її «ранг», оскільки вона є спільною для ширшого кола сучасних генерацій народів. Зрозуміло, що константи соціально-біологічної природи людини, закладені при появі *Homo sapiens sapiens*, діють трансісторично (подібно до стовбура дерева), залишаючись актуальними впродовж всієї історії людства.

Усвідомлення історичних закономірностей в динаміці створення й розпаду різних форм і рівнів соціальної та культурної організації людства буде неповним без з'ясувати питань співвідношення в них процесів диференціації й інтеграції (відцентрових і доцентрових процесів). В трансісторичному масштабі перевага процесів диференціації характерна для першої й більш тривалої половини історії людства, коли воно, організоване в великі кровноспоріднені роди, заселяло планету, здійснюючи періодичні поділи (біфуркації) окремих родів на «материнські» й «дочірні» [13, с.46-47]. Елементи інтеграції в цю еру втілювалися лише в екзогамії міжродових шлюбів, а також в ритуалі індивідуального чи колективного «прийняття в рід». Інтеграційні процеси, як феномен трансісторичного значення, виявляються з неоліту – в процесі розселення стаціонарних територіальних громад землеробів, які стали, надалі, й осередками урбанізації. Від неоліту, з наростаючою інтенсивністю й масштабністю, інтеграційні процеси поширюються планетою, закріплюючись на різних рівнях соціально-культурної активності, формуючи нині глобальну мультикультурну спільноту територіальних громад, держав-націй і регіональних цивілізацій. При цьому, при зростанні значення, а надалі й домінуванні інтеграційних процесів – диференційні процеси також істотно впливали на історичну динаміку: великі переселення супроводжувалися розгалуженнями «варварських» етносів, відбувалася стратифікація суспільств на стани, професійні й культурні корпорації (пізніше з них виокремилися в самостійний тип релігійні общини), розпадалися імперії, переживали «розколи» релігійні течії. Завдяки постійним процесам диференціації, людство залишається багаторівнево структурованим, підтримуючи необхідне для здорового розвитку внутрішнє різноманіття.

Проте інтеграція людських колективів і спільнот на глобальному рівні стає в історії домінантним процесом, сприяючи синтезу різних культурних традицій і формуванню в новоутворених інтегрованих суспільствах – синтетичних «типів культурного самовідтворення». Якщо продовжити користуватися метафорою «дерева людства», то інтеграційні процеси виявляють здатність цього дерева «зростатися гілками», причому, чим ближче до сучасності – тим «гілками» все більш високих порядків. Фундаментальною умовою, що робить це можливим, є генетична єдність людства, яка обумовлює і єдність його духовно-інтелектуальної основи. Вона й забезпечує формування в інтегрованих суспільствах «синтетичних» культур і типів культурного самовідтворення [13, с.61-63].

Трансмасштабною «елементарною одиницею» історії, в якій диференційні й інтеграційні її аспекти узгоджуються впродовж трьох послідовних стадій (теза, антитеза, синтез), виступає «акт соціогенезу» [14, с.14-16]. Трансмасштабність прояву цього явища означає, акти соціогенезу різного масштабу утворюють ієрархію і заповнюють весь багатовимірний «континуум історії», і вся ієрархія підпорядкована найбільш масштабному, «одноразовому» в історії, – акту «соціогенезу людства». Якщо розкривати зміст «акту соціогенезу» через модель утворення далекої від рівноваги дисипативної системи, то першу його стадію (тезу) можна охарактеризувати як спонтанне, «революційне» за темпами, порушення умовної рівноваги «материнського» середовища, з яким відбувається «біфуркація» – тобто виокремлення з середовища, консолідованого «кооперативним ефектом», нового «дочірнього» утворення. Далі на другій стадії (антитези), коли потенціал кооперативного ефекту дочірньою системою вичерпано, відбувається «контрреволюційна» реакція середовища, яке намагається поглинути (дисиплювати) дочірнє утворення: при цьому останнє зникає на «макрорівні», але зберігається на своїх мезо- й мікрорівнях. На третій стадії (синтезу) відбувається відродження на макрорівні новоутвореної системи, яка, в компромісі з материнським середовищем, відновлює інтегровану рівновагу на історично новому рівні [13, с.23-24].

Однак тлумачення діалектичної тріади соціогенезу, як відновлення рівноваги, після її порушення спонтанним «вибухом» нової соціальної системи, виявляє лише один з аспектів появи й узгодження дуалізму буття за три діалектичні стадії «акту соціогенезу». Зокрема, три фази соціогенезу можуть розглядатися як свідчення неможливості безпосереднього (на стадії тези-біфуркації) закріплення нової інформації, носієм якої є дочірня система. Закріплення історичних новацій реалізується лише на стадії синтезу і лише в тих формах і якостях, в яких вони зберігаються після їх «заперечення» на стадії антитези. Інформаційний аспект «акту соціогенезу» усвідомлюється краще в контексті комунікативної теорії права, що розглядає право як підмножину соціальних комунікацій [15, с.353]. Комунікації, зокрема, поділяються на «симетричні» й «асиметричні», і якщо симетричні комунікації можна ототожнити з замкненими аутопоетичними циклами самовідтворення, відповідальними за незмінність організації системи, то поява й поширення в соціальному середовищі

новоствореної інформації відбувається як спонтанне формування нециклічних асиметричних комунікацій. В цьому сенсі, три фази соціогенезу можуть тлумачитися таким чином: «тезою» тут виступає поява носія нової інформації – «оригіналу», тобто самобутнього суспільства, побудованого на істотно нових для історії принципах; «антитезою» – фіксація й поглинання «ідеї оригіналу» середовищем-матрицею; а синтез продукує численні реплікації в нових генераціях суб'єктів історії – «ідеї оригіналу», збереженого в матриці-середовищі. Найбільш яскравим прикладом такого руху виступає реплікація політичних ідей Афін в розвитку західної політико-правової традиції: античні Афіни, як «школа Еллади» стали тим суспільством-оригіналом, яке – через «матрицю-середовище» Еллінської цивілізації (Македонську й Римську імперії) – передала «іонійський» стиль мислення оновленим спільнотам середньовіччя, що увійшли не лише в Західно-християнську й Православну, але й у Ісламську регіональні цивілізації [13, с.117]. На тлі цього загального «суперритму» [3, с.852], Д. Келлі виявив, менші за масштабом, тристадійні акти розвитку правосвідомості, які пережило кожне з суспільств, що успадковувало й розвивало західну правову традицію [16, с.18]. Д. Келлі показує як, кожне в свій час, суспільства Афін, Риму, Візантії, Італії, Франції і т. п. – пройшли три етапи розвитку правової свідомості, визначені автором як Фізис, Номос і Логос: на першій стадії «Фізису» – правосвідомість базується на природному родовому праві; на другій стадії, «Номосу» – на розумінні права як публічно волеустановлених (всенародно, колегіально чи від імені монарха) – законах, істотно відмінних від природного права, що мають основою свого забезпечення, передовсім, примус; зрештою, на третій стадії – «Логосу», правосвідомість зорієнтована на трансцендентний закон-ідеал, який, по можливості, втілюється у нове, істотно гуманізоване, право [16, с.23]. Таким чином, специфіку трьох типів правосвідомості визначає масштаб комунікацій, домінуючих у певний час в певному суспільстві, або ступінь його відкритості [13, с.110-113]: як показав Д. Келлі, лише на стадії Логосу кожне з суспільств повністю відкриває світовим культурним надбанням ойкумени. Таким чином, три діалектично відокремлені стадії соціогенезу втілюють загальний алгоритм узгодження: по-перше – тенденцій поступу й завершеності; по-друге – «відцентрових» і «доцентрових» процесів; по-третє – хвильового й корпускулярного аспектів історичної динаміки. Всі зазначені пари, можуть, вочевидь, бути доповнені й іншими, в залежності від обраних параметрів дослідження. «Акт соціогенезу» людства, трансісторично охоплюючи всі підпорядковані акти соціогенезу менших масштабів, в найбільш загальному вигляді теж представлений трьома стадіями, де «тезі» відповідає ера первинного розселення людства великими родами по планеті (від палеоліту до неоліту), а антитезі – ера розшарування й структуризації людства, що супроводжувалася ескалацією експлуатації людиною природного середовища й собі подібних та «війною всіх проти всіх» (неоліт – новий час). Третя ера, що лише починається, має стати мультирівневим синтезом – гармонією гендерних, вікових, соціальних, конфесійних та інших характеристик внутрішньо безкінечно різноманітного людства, а його в цілому – з його «материнським» планетарним середовищем.

Висновки. Сучасне напруження міжцивілізаційних відносин обумовлене комплексом причин, які тягнуться з минулого, маючи різну історичну інерцію, а відсутність у людства ідеологічно незаангажованої концепції його історії, відкриває широкі можливості для історичних спекуляцій, що швидко знаходять собі недобросовісне використання для обґрунтування міжнародних правопорушень і маніпуляцій масовою свідомістю. Як показує історичний досвід, серйозні порушення тією чи іншою нацією норм і принципів міжнародного права традиційно супроводжуються ідеологічно скерованим переглядом доміантних історико-правових концепцій. Як правило, такі ревізії історії спираються на дійсно важливі для науки факти й теорії, але їх недобросовісне використання в цілях недалекогоглядних геополітичних проєктів – надалі надовго закриває їх від можливостей наукової оцінки і поширення серед широкого загалу.

Цілісність спільноти на будь-якому рівні її організації обумовлена солідарністю суб'єктів, що її складають. У сучасному глобалізованому світі такої солідарності потребує все людство, структуроване на родини, сусідські й територіальні громади, корпорації, зрештою, етноси й політичні нації, об'єднані в держави, регіональні цивілізації і все міжнародне співтовариство. Сучасні проблеми людства, окремих регіональних цивілізацій, націй і народів – це сукупність різнопорядкових наслідків, причини яких закладалися десять, сто чи тисячі років тому. Тому, морально-етичні, політичні, юридичні та інші деонтологічні засоби практичної соціології повинні бути спрямовані не лише на подолання поточних проблем, а й на виправлення негативних наслідків прожитої історії – для збереження для прийдешніх поколінь всього доброго й цінного зі спільної спадщини минулого людства та мінімізації загроз людству майбутнього. Солідарність людства, як глобальної соціокультурної системи мають забезпечувати елементи загальнолюдської культури, які лише починають складатися в цілісну концептуальну систему. Спираючись на раціональну основу й вищі стандарти правової культури, міжнародне право в цьому комплексі відіграє провідну роль, значною мірою залишаючись спадщиною і складовою філософсько-правової концепції *jus gentium* (права народів), а нині все частіше діючи як «міжнародна практична соціологія». В цій царині міжнародне право (універсальне й, особливо, регіональне), розроблює стандарти діяльності соціальних установ на всіх можливих рівнях суспільних відносин. В його інтелектуальну ресурсну базу варто активніше включати історичні знання, що сприяло б подоланню застарілих історичних комплексів у відносинах між етносами, конфесіями, мігрантами різних поколінь та корінними народами і т. п.

Визначені в статті тенденції історичної динаміки та характеру їх зв'язків – дає можливість зробити першу робочу їх систематизацію для концептуальної основи нового цілісного усвідомлення історії людства – як історії його системотворчих, тобто культурно-правових інституцій. Всі ці тенденції є лише інструментами пізнання, для яких, очевидно, мають бути розроблені певні процесуальні норми, своєрідний «кодекс поведінки» в питаннях узгодження історико-правових проблем. Процесуальні норми в «історичній юри-

спруденції» повинні сприяти найбільш справедливій оцінці тих чи інших історичних подій, керуючись при цьому імперативом непорушності солідарності всього людства і блага його прийдешніх поколінь. В контексті загальної концепції людства, маючи систематизовані уявлення про закономірності історичної динаміки істотно зростуть можливості встановлення історичної справедливості, як і об'єктивні знання про історію людства для стратегій його розвитку на майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Радзівілл О.А.* Питомі виміри історико-правової освіти в процесах духовно-інтелектуального оздоровлення суспільств. // Юридична наука. – 2015, № 12. – С. 17-28.
2. *Krygier M.* Law as Tradition. Law and Philosophy. 1986. - № 5. - P. 237-262.
3. *Сорокин П.А.* Социальная и культурная динамика. – М. : Астрель, 2006. – 1117 с.
4. *Ladueur K.H.* Perspectives on a Post-Modern: Teory of Law //Autopoietic Law/ A New Approach to Law and Society /Ed. G. Teubner. Berlin, New York, 1988. – P.242-282
5. *Радзівілл О.А.* Причини зростання соціальної ентропії і міжнародно-правові засоби його стримування // Наук. вісник: економіка, право, політологія, туризм. Вип. 2. – Київ, 2010 – С. 67-73.
6. *Teubner G.* Law as an Autopoietic Sistem. Oxford, 1993. – 384 с.
7. *Катица С.П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г.* Синергетика и прогнозы будущего. – М., 1997. – 80 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spkurdyumov.ru>
8. *Шубников А.В., Котчик В.А.* Симметрия в науке и искусстве. – М., Ижевск : Институт комп. исследований, 2004 – 560 с.
9. *Берман Г.Дж.* Западная традиция права: эпоха формирования. – М. : ИНФРА*М–НОРМА, 1998. – 624 с.
10. *Себайн Дж.Г., Торсон Т.Л.* Історія політичної думки. – К. : Основи, 1997. – 838 с.
11. *Мак–Ніл В.* Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. – К. : Ніка–Центр, 2002. – 1112 с.
12. *Тойнбі А.Дж.* Постижение истории. – М. : Айрес-Прес, 2004. – 640 с.
13. *Радзівілл О.А.* Співвідношення природного й волеустановленого права в трансісторичному контексті // Правова система України в епоху глобалізаційного поступу: [монографія] / О.Є. Гіда, О.М. Костенко, О.А. Радзівілл [та ін.]; За заг. ред. В.К. Матвійчука. – К. : ВНЗ «Національна академія управління, 2014. – 492 с.
14. *Радзівілл О.А.* Алгоритми соціогенезу і їх значення для «управління правом». // Юридична наука. – 2011, № 2. – С. 10–25.
15. *Habermas J.* The theory of Communicative Action. Vol.2 Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason / Tr. T McCarthy, Boston Beacon press 1984. – 562 p.
16. *Kelley, Donald R.* The human measure: social thought in the western legal tradition. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1990 – 328 p.

Радзівіл О.А. Систематизація законів історичної динаміки для цілей стратегічного управління і правової політики

У статті систематизовано й узгоджено макро- й мікрорівневі закони історичної динаміки, які можуть стати основою історико-правової концепції людства і використані для розробки й міжнародної координації програм соціального й культурного розвитку. Для цього з макрорівневими характеристиками історичної динаміки (константи, флуктуації, поступ) узгоджено найпоширеніші моделі мікрорівневих соціальних процесів: замкнені цикли аутопоезису, біфуркації й кооперативні ефекти, симетричні й асиметричні комунікації, акти соціогенезу.

Ключові слова: соціальна інженерія; трансмасштабна природа соціальних конфліктів; міжнародна практична соціологія; історико-правова концепція людства; замкнені цикли аутопоезису; симетричні й асиметричні комунікації; акт соціогенезу

Радзівіл А.А. Систематизация законов исторической динамики для целей стратегического управления и правовой политики

В статье систематизированы и согласованы макро- и микроуровневые законы исторической динамики, которые могут стать основой историко-правовой концепции человечества и быть полезными для разработки и международной координации программ социального и культурного развития. С этой целью с макроуровневыми характеристиками исторической динамики (константы, флуктуации, прогресс) соотнесены наиболее известные модели микроуровневых социальных процессов: замкнутые циклы аутопоезиса, бифуркации и кооперативные эффекты, симметричные и асимметричные коммуникации, акты социогенеза.

Ключевые слова: социальная инженерия; трансмасштабная природа социальных конфликтов; международная практическая социология; историко-правовая концепция человечества; замкнутые циклы аутопоезиса; симметричные и асимметричные коммуникации; акт социогенеза.

Radzivil A.A. Systematization of laws of the historical dynamics for aims of strategic management and legal policy

The article systematized and agreed macro- and micro-level laws of historical dynamics, which can be the basis of historical and legal conception of mankind and to be useful for the elaboration and international coordination of programs, social and cultural development.

For this purpose, macro-level characteristics of the historical dynamics (constant, fluctuations, progress) correlated most famous models of micro-level social processes: closed cycles of autopoiesis, bifurcation and cooperative effects, symmetrical and asymmetrical communication, action of sociogenesis.

Keywords: social engineering, transscale nature of social conflicts, international practical sociology, historical and legal concept of mankind, closed autopoietic cycles, symmetrical and asymmetrical communication, action of sociogenesis.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2015.